

Boekbesprekingen

Jan Romein, *Historische lijnen en patronen*, Em. Querido's uitgeverij, Amsterdam 1971, f 34,90.

Dit boek betekent in meer dan één opzicht een hommage aan deze in 1962 overleden auteur, wiens essays, hier gebundeld, nog zo levendig en fris zijn. Zo is het opstel "Theoretische geschiedenis" wel een hoofdkenmerk van Romein. De vraag naar de zin van de geschiedenis vertoont raakvlakken met Huizinga's ideeën ("de wetenschap der geschiedenis" en "Cultuurhistorische verkenningen"), welke in "Onvoltooid Verleden" tot een polemieek leidde tegen subjectiviteit-per se, kleurloze periodisering, de ontwikkelingsgedachte, de "mytholoemen" van kapitalismen.

"Schets ener cultuurgeschiedenis van de 19e eeuw" en "Gedachten over de vooruitgang" werken deze lijnen verder uit en het onderzoek naar de oorzaken van onze opstand (het verguisde beeld) drukken ons met de neus op de historische objectiviteit. De patronen krijgen in de veelzijdige vier en twintig essays de volle aandacht. Het pleidooi voor het introduceren in de geschiedeniswetenschap van het "Ideaaltypus" vinden wij in "Het Algemeen Menselijk Patroon". Dit boek van 618 pag. inspireert ook tot het uitwerken van critische aantekeningen bv. bij "De Vereenzaming van de mens" en "Het offensief-defensief van het Christendom", waar de pen wel vlot gehanteerd is. Dit geldt enigszins anders ook van "De nationale en sociale revolutie in Europa en Azië", De heldere verhalen en betogende trant maakt het lezen van dit boek tot een boeiende bezigheid.

Leo Trotzki, *De permanente of de verraden revolutie*, een keuze uit het werk van Leo Trotzki, samengesteld door Ernest Mandel, kritische bibliotheek v. Van Gennep, Amsterdam 1972, f 12,90.

De verdienste van de ietwat vergeten Trotzki is geweest de combinatie van theorie en praktijk van de revolutie en de historische en ideologische waarde van zijn geschriften. Met een sterk psychologisch aanvoelingsvermogen weet hij de grote verandering tussen het oude en nieuwe Rusland te analyseren en de enorme binnen- en buitenlandse conflicten op het gebied van het Rode leger, de politiek, diplomatie, organisatie, juridische en sociale eisen te schetsen.

Dat alles ondergeschikt werd gemaakt aan de politieke en "permanente revolutie", riep verzet op bij de epigonen van de Oktoberrevolutie. Het tragische is, dat deze de martelaren werden van het nieuwe regime. Wie orde op zaken wil stellen zal met gezag en soms te veel macht zijn plannen willen uitvoeren. Trotzki heeft hiervoor moeten boeten toen hij slachtoffer werd van zijn scheppingen. Want de snel op elkaar volgende verschuivingen resulteerden in een bureaucratie, die (nog steeds) de verdrukte klasse heeft gemuilband. Tegen een onfeilbare staatsmacht, die ijzeren wetten, trapsgewijze benoeming van politieke lichamen en een staatspolitie, die alles controleert, is geen enkele vrijheid of verandering mogelijk. In de selectie, die Ernest Mandel heeft aangebracht, kan men dit spoor volgen: Het militie-programma en de academische kritiek, de linkse oppositie binnen de partij, de Chinese revolutie, de les van Spanje, de USSR in de jaren dertig, het abc van de materialistische dialectiek, de imperialistische oorlog en de proletarische wereldrevolutie — ziedaar een greep uit de verscheidenheid welke in 266 pag. opgetast ligt.

Isaac Deutscher, *De weg van een revolutie* (nagelaten opstellen, ingeleid door Tamara Deutscher), Kritiese Bibliotheek van Gennep, Amsterdam 1971, 200 pag. f 10,90.

Deze bundel begint met de biografie van Vladimir Oeljanov, die vooral door de executie van zijn broer Alexander, de Lenin van de revolutie werd. Dit onvoltooide manuscript zou met de uitvoerige geschriften over Trotzki en Stalin de "marxistische analyse van de revolutie van onze eeuw" vormen. De lezing "Marxisme in onze tijd" uit de zestiger jaren is zwak in zijn argumentatie, wat bij een dergelijk onderwerp niet past. De andere hoofdstukken maken de vragen over de nationale traditie, het autarkische socialisme van Stalin relevant. Deutscher heeft eens de Sovjet-concentratiekampen vergeleken met de kinderarbeid in Engeland in het midden van de negentiende eeuw. Juist in de USSR heeft men te maken met ideologische trekken, die de leer van Marx op vele punten miskennen. "De Kroetsjevistische decentralisatie was in feite een bekrompen, eenzijdige, bureaucratistische reactie op Stalin's over-centralisatie." En daarna is de economische decentralisatie vervangen door de bestuurlijke, terwijl de extremiteiten werden uitgeschakeld. De tendens is er om in de internationale Communistische Partij een evenwicht tussen rechts, links en het midden te scheppen. De vraag: "Werd de revolutie verraden?", volgt uit de voorafgaande kritische opmerkingen. In het slothoofdstuk gaat het om de polemiek tegen de in 1971 gestorven Georg Lukács, de Hongaarse politicus en letterkundige, leninist en voorstander van een gedecentraliseerd communisme. Zijn cultuur-filosofie worstelt met de aard van de dialectiek; de marxistische visie past hij aan de omstandigheden aan. In dit balanceren op het dialectische koord komt Deutscher niet tot een directe keuze en een weg, welke een nieuwe maatschappij mogelijk maakt.

Daniel Guérin, *Voor een libertair marxisme*, analyses en commentaren, Kritische Bibliotheek van Gennep, Amsterdam 1971, f 8,90.

Deze artikelen dateren uit de periode 1956 tot 1969, waarin de Tsjechoslowaakse op- en neergang als één van de jongste modellen kan gelden van het libertaire en autoritaire marxisme, het streven naar vrijheid met een dosis anarchisme en de staatsbureaucratie met zijn militaire handhaving van gezag en zo nodig geweld. Dit probleem blijft accuut, zodat onze doceerstof gekruid kan worden met talloze en verscheiden studies en "vertalingen" uit dit boek. Het revolutie thema vertoont nog een communis opinio inzake de oorsprongen van 1789 en 1917. Het probleem dat ook in dit boek wordt aangesneden is: Hoe komt het, dat de vrijheidsdrang en verovering zo snel wordt beteugeld en plaats maakt voor nieuwe dictatuur, slavernij en bevoorrechte sociale groepen? Alleen door een compromis te vinden tussen de autoritaire en libertaire gedachte? Van de 16 artikelen noemen wij nog: "Een libertaire Marx?", Lenin en het socialisme van bovenaf, Waarheen gaat de Cubaanse revolutie en Libertair marxisme en moderne technologie.

A. Th. van Leeuwen, *Ontwikkeling door revolutie*, een theologische bezinning, uitgegeven in samenwerking met het oekumenisch actiecentrum, Baarn 1971, f 8,25.

De auteur heeft een groot publiek bereikt met deze verkorte uitgave van zijn *Development through revolution*. Uit de titel en het "woord vooraf" komt de originele opzet van dit boek niet voldoende uit. Met de wereldwijde bemoeienis van de Verenigde Naties als inzet wordt de veranderde wereld en de "ontwikkeling als een zaak van de totale mensheid" beschreven.

Ontwikkeling (evolutie) is "een onomkeerbaar proces" en deze *these* heeft als *antithese*

de groterwordende kloof tussen de ontwikkelde en onontwikkelde landen, terwijl de *synthese* bestaat uit de uitbanning van de ongelijkheid en de armoede. Deze stellingen worden geïllustreerd met allerlei deels technische uitspraken, wetenschappelijke geschriften en sociale samenvattingen. Weloverwogen en voorzichtig worden dan enkele conclusies getrokken, die de huidige problematiek uit de impasse halen. Een scherpe analyse van de revolutie(s) op zichzelf en in de betrekking met de ontwikkeling(en) biedt voldoende materiaal tot de centrale gedachte. Deze houdt zich bezig met de trits: een polaire verhouding tussen technisch-economische ontwikkeling, sociaal-politieke revolutie en het grote geweld tegenover de kleine machten van de guerrilla.

Dit laatste is duidelijk en suggestief behandeld. In de na-christelijke wereld waarin wij nu leven en waarin elk geestelijk isolement verbroken is, worden wij uitgedaagd tot een radicale levenshouding!

Jörg Bopp, Hans Bosse, Wolfgang Huber, *De angst voor de vrede*, vert. uit het Duits, uitgegeven in samenwerking met het oekumenisch actiecentrum Baarn 1971, f 1971.

Een nieuwe politieke theologie houdt zich in dit boek bezig met het zo urgente vraagstuk van de vrede. Dat onder christenen vaak gevaarlijke misverstanden zijn op dit gebied is bekend. De kruistochten zijn niet met de bergrede te rijmen en kernwoorden als zonde, gerechtigheid mogen geen aanleiding zijn tot quietisme. Dit komt in de verzameling van studies door deze drie jonge progressieve theologen naar voren. Toch is deze bezinning op basis van een onderzoek in Canada over de samenhang van kerkelijkheid, dogmatiek en ethiek nog niet voldoende getypeerd. Het woordje "angst" speelt nu eenmaal een grote rol in onze maatschappij, of dat nu wijsgerig of psychologisch wordt verkend. De angst voor de vrede spruit voort uit de agressiviteit om tot elke prijs het eigen standpunt te handhaven. Het is de spanning tussen de zuivere beleving en het autoritaire leiderschap, dat gehoorzaamheid eist van de (onmondige) schare. Het begrip "geweld" krijgt in onze dagen een felle belichting. In dit boek wordt een scheiding tussen vrede en revolutie terecht afgewezen. Er worden hier nieuwe uitzichten geboden.

G.J. van der Poll